

PARALELE IZMEĐU ZAVNOBIHOVSKOG I VREMENA KOJE ŽIVIMO

Slavo Kukić*

Sažetak: Tri zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja BiH (ZAVNOBiH) su održana u vihoru rata koji na prostoru tadašnje države nije vođen samo protiv vanjskih zavojevača, nego i protiv njihovih domaćih pomagača – ustaša, četnika, svih ostalih. Usprkos tome, vijećnici ZAVNOBiH-a su na njegovim zasjedanjima donosili odluke koje su bile zalag izgradnji Bosne i Hercegovine (BiH) kao zemlje ravnopravnih ljudi i naroda, zemlje sa zajamčenom osobnom i imovinskom sigurnošću, slobodama i pravima – izbornim i pravom glasa, pravom na pravično suđenje itd – ravnopravnošću žena i muškaraca. I sve one su bile pretpostavke dviju odluka usvojenih na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a kojima je zaokružena izgradnja državnih institucija BiH kao federalne jedinice poslijeratne Jugoslavije – odluke o pre-rastanju ZAVNOBiH-a u Narodnu skupštinu BiH s jedne, te o formiranju prve Vlade BiH kao izvršnog i naredbodavnog organa njezine vlasti.

Na odluke ZAVNOBiH-a se, drugim riječima, može gledati i kao na pretpostavke poslijeratnog entuzijazma obnove i izgradnje zemlje – i njezinog neprekinutog rasta i razvoja. Vrijeme, međutim, koje BiH prolazi zadnjih 30 godina stvara dojam, ali nudi i niz argumenata koji takav dojam potkrepljuju, da se zemlja nalazi na trasi svojevrsne izvrnute logike. I da, umjesto da nastavi trendove poslijeratne BiH, slijedi putanju općeg pada i vraćanja ambijentu četrdesetih godina XX. stoljeća. Razlika je tek u detalju. Danas se, naime, ne može govoriti o vanjskim zavojevačima poput ondašnjih, ali može o vanjskim ambicijama, prije svega ambicijama velikodržavnih projekata iz njezina okruženja.

Cilj rada je da ambijent, u kojem živi današnja BiH, detaljnije osvijetli i uspostavi svojevrsne paralele s onim u kojem je partizanski pokret stvarao pretpostavke za BiH kao dio civilizirana svijeta.

Ključne riječi: ZAVNOBiH, Treće zasjedanje, organizacija državne vlasti, ravnopravnost, ljudska i građanska prava i slobode.

* Akademik, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
E-mail: ks4591@hotmail.com

Uvodne napomene

Trećim zasjedanjem ZAVNOBiH je, na simboličnoj ravni, obilježeno okončanje rata protiv njemačkoga nacionalsocijalizma i njegovih pomagača unutar BiH.¹ Uz to, međutim, na ovaj historijski datum je moguće gledati i iz još barem dvije perspektive. Moguće ga je, prvo, promatrati kao zaseban historijski događaj, skup na kojem su donesene odluke, kojima je utemeljena struktura i poslijeratne BiH i njezinih državnih institucija. Ali, moguće ga je – što je, vjerujem, i ispravnije – promatrati i kao dio cjeline bez koje je upitno da li bi bilo i poslijeratne BiH i vlasti kakvu je u periodu 1945–1990. godine ona imala. Baš zbog toga je u ovom radu takav pristup i primijenjen.

Ambicija ovog rada, doduše, nije svaku od apostrofiranih dimenzija detaljno osvijetliti. Naprotiv, uz dodatak da istu pažnju zaslužuje svaka od njih, analiza se koncentrira na uspostavljanje paralela između vremena u kojem živimo, vremena zadnjih tridesetak godina, i onog u kojem su zasjedanja ZAVNOBiH održana – i koje je, zahvaljujući odlukama ZAVNOBiH-a, nakon rata omogućeno.

1. Odluke ZAVNOBiH-a kao pretpostavke poslijeratnog entuzijazma – i kao poruke i pouke za budućnost

Stvarnost kojoj svjedočimo pokušaj je revizije i historije i temeljnih vrijednosti koje su život i čovjeka i bosanskohercegovačkoga društva odlikovali kroz stoljeća. Gotovo svaki dan je, i u političkom vokabularu i u teorijskim krugovima koji glavne promotore takvog vokabulara prate, moguće naići na sudove kako je BiH neprirodna zajednica. Da, zapravo, ona nikada u svojoj povijesti nije egzistirala kao društvo, kamoli prostor na kojemu su ljudi dragovaljno pristajali na dijeljenje zajedničke sudbine – i na kojem su svoje susjede, neovisno o njihovom etničkom, konfesionalnom i inom pripadanju, doživljavali kao najrođenije. Da bi stoga, i zbog naroda koji su u njoj „zatočeni“ i zbog ljudi koji se u njoj ne mogu izraziti u svojoj punini, bilo najprihvatljivije da se od BiH odustane kao projekta najznačajnijih centara svjetske moći. Jer, tvrde takvi, bez međunarodnog „silovanja“ bi zakoni prirode sami po sebi stavili točku na BiH kao neuspjelo historijski pokušaj. I sami bi, dodaju, okončali njezinu egzistenciju i kao društva i kao subjekta međunarodnog prava.

¹ Apostrofiram ovo „na simboličnoj ravni“ jer oslobođanje svih dijelova BiH, uslijedilo nekoliko dana nakon okončanja Trećeg zasjedanja.

Dokaza o neodrživosti takvih teza je puna bosanskohercegovačka historija. U prilog tome, prisjetimo se, svjedoči vrijeme dvostoljetne vladavine dinastije Kotromanića. U prilog tome, potom, krajnje uvjerljivo svjedoči i preko četiri stoljeća osmanlijske vladavine. O upućenosti ljudi i naroda BiH zorno govore i četiri desetljeća austrougarskoga prisustva, ali i život u vremenu Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije nakon nje. Na koncu, elemente upućenosti jednih na druge, i ljudi i naroda, bez obzira koliko je običan čovjek živio u ambijentu i fizičkog i svakog drugog straha i nesigurnosti, moguće je pronaći i u najnovijoj bosanskohercegovačkoj ratnoj kataklizmi.²

No, dokaza neutemeljenosti teza o neprirodnosti i neodrživosti BiH prepuna je i povijest socijalističke BiH. A temelji njoj su udarani tijekom Drugog svjetskog rata, u Narodnooslobodilačkom ratu (NOR) protiv Hitlerova nacionalsocijalizma i kvislinških snaga u njegovoj funkciji na prostoru BiH. Jer, vrijednosti bratstva su vrijednosti kojima su temelji udarani u zajedničkom suprotstavljanju udruženom nasrtaju izvana i iznutra na pravo na život u slobodi i međusobnom uvažavanju i poštovanju. U prilog borbe za takvo pravo, uostalom, svjedoči i povijest ZAVNOBiH-a i njegova tri zasjedanja tijekom ratnih četrdesetih godina XX. stoljeća.³

Svako spominje ZAVNOBiH-a i njegovih zasjedanja izaziva asocijacije na vrijednosti koje su univerzalne, izvanvremenske. Pri tome se, dakako, apostrofiraju prvenstveno dokumenti Prvog i Drugog zasjedanja.

Zašto? Zato što na njima usvojeni dokumenti šalju poruke za život ljudi i naroda u BiH koje su svezvremenske. Zar u prilog tome, recimo, ne svjedoči poruka s Prvog zasjedanja da “BiH nije ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska, i muslimanska i hrvatska, slobodna i zbratimljena BiH, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata.” I zar ona ne nadilazi vrijeme, ne samo jedne generacije i jednog ljudskog života, kamo li ono u kojem je odaslana? U prilog tome, ako se već hoće, svjedoči i vrijeme u kojem živimo. Jer, na tu se ZAVNOBiH-ovsku danas ne pozivaju samo oni koji su istinski na vrijednostima ZAVNOBiH-a nego i drugi – kako oni koji bi BiH samo za sebe, tako i oni koji bi je rado sahranili.

Zar u prilog tome, s druge strane, ne svjedoči deklaracija s Drugog zasjedanja, kojom se jamči ravnopravnost Srba, Muslimana i Hrvata BiH u zemlji „koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina“, ali i čitav niz drugih

² U prilog tome, i na najslikovitiji način, svjedoči i knjiga *Dobri ljudi u vremenu zla*, autorice Svetlane Broz, ali i mnoge druge koje tretiraju ratno vrijeme 1992-1995. godine u Bosni i Hercegovini. (vidjeti, Broz, Svetlana (2005), *Dobri ljudi u vremenu zla*, Sarajevo: Grafičar promet)

³ Prvo zasjedanje je održano u Mrkonjić Gradu 25. 11. 1943. godine, drugo u Sanskom Mostu 30. 6. – 2. 7. 1944., a treće u Sarajevu 26. do 28. 04. 1945. godine.

prava i sloboda koji su dokaz BiH kao zemlje demokracije, ljudskih prava i sloboda? Prisjetimo se samo nekih koje se u deklaraciji navodi – sloboda „vjeroispovijesti i savjesti kao i ravnopravnost svih vjeroispovijesti“, sloboda „zborna i dogovora, udruživanja i štampe“, „osobna i imovinska sigurnost građana, kao i sloboda privatne inicijative u gospodarskom životu“, „ravnopravnost žena s muškarcima“, „aktivno i pasivno izborno pravo“ za sve punoljetne građana itd.

Zar sve to nisu vrijednosti koje se danas, zaludu što živimo u svijetu koji želi još više, svako malo pokušava dovesti u pitanje? I ne samo pokušava nego se pri tome i poziva na dokumente u kojima se za takve stavove pronalazi i utemeljenje – na Ustav i zakone prije svega. Koliko je, počnimo s tim, onih koji danas odmahuju rukom na spominjanje Rezolucije i Proglasa s Drugog zasjedanja o BiH kao zajedničkoj i nedjeljivoj domovini Bošnjaka, Srba i Hrvata. I koji, ili bez ikakva suzdržanja ili na druge načine čine sve da takvu BiH otpreme u povijesne arhive.

Ali, time se ubijanje duha ZAVNOBiH-a, i to od onih koji ga s vremena na vrijeme prizivaju kao dokaz ispravnosti vlastitih politika, ne završava. Prisjetimo se, uostalom, svakodnevnog osporavanja prava na punu ravnopravnost i jednakost pripadnika triju naroda na čitavom prostoru BiH, o građanima koji trima dominantnim etničkim grupacijama ne pripadaju da se i ne govori.

Prisjetimo se, potom, činjenice da živimo u zemlji u kojoj, gotovo osam desetljeća nakon Deklaracije o pravima građana u BiH s Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, nije zajamčeno pasivno biračko pravo za sve njezine punoljetne građane. U kojoj je, još konkretnije, i usprkos presudama i upozorenjima evropskih sudova i institucija, ali i vapajima nimalo zanemarljivog dijela njezinih građana, uskraćeno pravo da budu birani svima koji se ne izjašnjavaju pripadnicima jedne od triju dominantnih etničkih skupina.

Ne zaboravimo ni činjenicu da živimo u zemlji u kojoj pasivno biračko pravo nije osigurano čak ni za sve pripadnike triju naroda. Zaludu što oni, budući su po Ustavu BiH konstituenti bosanskohercegovačke državnosti, formalno imaju neku vrstu privilegirana statusa. U realnom životu, međutim, sve to im neće pomoći žive li u entitetu, u kojem su nominalno u manjini. Takvo pravo je, drugim riječima, uskraćeno i Srbima u Federaciji BiH, i Bošnjacima i Hrvatima u RS-u.

Prisjetimo se, na koncu, da istinska ravnopravnost nije zajamčena ni na nižim razinama organizacije bosanskohercegovačke države – u kantonima na prostoru Federacije, ali i u općinama na prostoru čitave države. Naprotiv, građanski princip, koji se na višim razinama organizacije – na razini entiteta i

države – optužuje kao instrument majorizacije, u kantonima i posebice općinama se u tom svojstvu i stvarno eksploatira.

2. Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a kao završetak procesa konstitucije nove državne organizacije BiH

Upravo zbog snage izvanvremenskih poruka Prvog i Drugog zasjedanja, Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a nerijetko se, i neopravdano dakako, umanjuje njegovo povijesno značenje. A ono je neupitno, jer je njime definitivno dovršen proces konstitucije nove bosanskohercegovačke vlasti – proces koji se, što je važno, može pratiti kroz sve godine rata.

Na Trećem zasjedanju su, podsjetimo, usvojena dva dokumenta čije je značenje neupitno povijesno, jer je njima zaokružena izgradnja državnih institucija BiH, a time omogućen i razvoj bosanskohercegovačke državnosti u jugoslavenskoj federaciji sve do disolucije AVNOJ-ske Jugoslavije.

Prvi dokument je odluka kojom ZAVNOBiH prerasta u Narodnu skupštinu BiH, a njegovo Predsjedništvo u Predsjedništvo Narodne skupštine koje „vrši zakonodavne funkcije koje mu pripadaju između zasjedanja Narodne skupštine kao i one izvršne funkcije koje mu pripadaju kao predsjedništvu federalne države BiH i predstavništvu državnog i narodnog suvereniteta Federalne BiH“ (Babić, 329) – i kojom vijećnici Trećeg zasjedanja postaju „prvi narodni poslanici Narodne skupštine Bosne i Hercegovine“ (Babić i Otašević 1970, 122).

Drugi dokument je Zakon o Narodnoj vladi BiH kojim se formira prva Vlada BiH kao “vrhovni izvršni i naredbodavni organ državne vlasti Federalne BiH.” (Babić i Otašević 1970, 124) – i koja za svoj rad odgovara Narodnoj skupštini i njezinu Predsjedništvu.

Međutim, ove odluke bi pogrešno bilo promatrati izvan cjeline kojoj i same pripadaju. Drugim riječima, Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a je, kako je već naznačeno, samo dovršetak procesa kojeg se može pratiti od prvih dana NOR-a – od prvih Narodnooslobodilačkih odbora (NOO) koji su kao organi narodne vlasti nastajali širom BiH, i to na principu nacionalne ravnopravnosti bez koje se ni nova vlast nije mogla uspostaviti kao istinski narodna. A zbog tog principa ju je narod prihvatio kao svoju – i zahvaljujući tome ona je bila pretpostavka i borbe za oslobođenje i izgradnju nove državne zajednice. Zapravo, do formiranja ZAVNOBiH-a u studenom 1943. godine su kroz djelovanje NOO već čvrsto bile uspostavljene institucije narodne vlasti na svim razinama teritorijalne organizacije na način da su, uz poštovanje nacionalne

ravnopravnosti, podlijegale i izbornosti i smjenjivosti – da su, drugim riječima, funkcionirale kao istinski izraz narodne volje.

S druge strane, u njihovom funkcioniranju je od starta uspostavljen princip vertikalne supremacije, dakle odgovornosti nižih organa prema višima. A takva organizacija NOO omogućavala je jedinstven sustav narodne vlasti u ratnim uvjetima. Zahvaljujući tome bilo je moguće u drugoj polovici 1943. godine ući u pripreme za sazivanje skupštine predstavnika naroda BiH na kojoj je trebalo izabrati ZAVNOBiH, što je 25–26. studenoga 1943. godine u Mrkonjić Gradu i učinjeno.⁴

Iako je ZAVNOBiH u dokumentima Prvog zasjedanja tretiran kao političko predstavništvo, skupština je na njega prenijela i ovlaštenje da, kao njezin najviši organ, vrši i funkciju narodne vlasti. Ta mu je funkcija samo koji dan poslije potvrđena i odlukom Drugog zasjedanja AVNOJ-a, jer se njome ZAVNOBiH definira kao nositelj državno-pravnih funkcija, dakle kao najviši organ narodne vlasti u BiH.

Naravno, izvršnu vlast je ZAVNOBiH prenio na svoje Predsjedništvo koje poziciju njegova operativnog organa, najvišeg naredbodavnog i izvršnog organa narodne vlasti, demonstrira od prvih akata koji izlaze iz njegovih odaja.⁵ U periodu između Prvog i Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a, recimo, Predsjedništvo je, uz sve ostalo – pri čemu se misli na organizaciju zdravstvene službe, obrazovne djelatnosti, alfabetskih tečajeva u opismenjavanju stanovništva i pripreme kadrova za osnovne škole, sudbene vlasti i slično – posebnu pažnju posvećivalo pitanju organizacije proizvodnje i racionalne raspodjele proizvoda, pri čemu je oblasne odbore koristilo kao produženu ruku u izvršavanju zadaće koje je samo definiralo.

Pozicija, koju je ZAVNOBiH stvarno imao u vremenu između Prvog i Drugog zasjedanja, u Sanskom Mostu je, na Drugom zasjedanju i formalizirana. Usvojenom odlukom⁶ ZAVNOBiH se, naime, konstituirao kao „najviše zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo, najviši organ državne vlasti BiH“

⁴ Na navedenoj skupštini je izabrano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH i njegov Prezidij, potom Predsjedništvo ZAVNOBiH-a kao tijelo koje je predstavljalo Vijeće između dvaju zasjedanja i rukovalo poslovima iz njegove nadležnosti.

⁵ Među prvim aktima koje je početkom proljeća 1944. godine Predsjedništvo dostavilo oblasnim odborima „bilo je uputstvo o prikupljanju statističkih podataka o stanju privrede, zdravstva, prosvjete i općih uvjeta života, i o mjerama koje treba poduzeti da bi se stanje popravilo i unaprijedilo“ (Babić, 322.). Ili, početkom svibnja 1944. godine Predsjedništvo je „pozvalo oblasne odbore da pristupe prikupljanju podataka o stanju u pojedinim sektorima narodnog života i da se pri tome oslanjaju na okružne, sreske i općinske odbore...“ (Babić, 322.)

⁶ Odluka o konstituiranju Zemaljskog antifašističkog Vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine u najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo federalne Bosne i Hercegovine

(Članak 1), koji svoju izvršnu funkciju prenosi na Predsjedništvo – a ono samo, do formiranja Narodne vlade, vrši funkciju vlade i kao takvo za svoj rad odgovara Zemaljskom vijeću kao, do formiranja Narodne skupštine, organu koje ima funkciju parlamenta.

Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a je, dakako, usvojilo i druge odluke⁷, pa i one kojima je postavljena organizacija i određena funkcija nižih razina vlasti. Odlukom o ustroju i radu NOO i Narodnooslobodilačkih skupština (NOS), primjerice, razrađena je njihova organizacija i definirane njihove funkcije, utvrđeno da su Narodni odbori sreza, okruga i oblasti za svoj rad odgovorni Narodnooslobodilačkim skupštinama, a Narodni odbori sela, općine i grada zborovima birača svoga područja (čl. 5, 6. i 7). Drugim riječima, odluke s Drugog zasjedanja su predstavljale finalizaciju u konstituciji narodne vlasti u uvjetima rata, ali i polaznu osnovu njezina razvoja u uvjetima oslobođene zemlje.

Na koncu, promatra li se djelovanje ZAVNOBiH-a i njegova Predsjedništva između Drugog i Trećeg zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća, u prvi plan su stavljani zadaci koji osiguravaju da BiH, kao uostalom i cijela zemlja, u stanje postratnog djelovanja uđe optimalno pripremljena i u pogledu organizacije vlasti i u pogledu njezina funkcioniranja na obnovi i izgradnji zemlje. Izrađivani su planovi rada s obzirom na neposredne zadatke odmah nakon oslobođenja – kako oni koji se tiču stručnih kadrova potrebnih za izvršenje postavljenih zadataka, tako i planovi obnove i razvoja sustava obrazovanja, planovi koji se tiču zadataka u oblasti ekonomske obnove, zdravstva, gospodarstva, pravosuđa, drugih sfera života i rada.

Prema tome, odluke Trećeg zasjedanja su samo logičan slijed svega što im je tijekom ratnih godina prethodilo. I utoliko je bilo, ne samo moguće nego i logično da ZAVNOBiH na ovom zasjedanju na nove organe narodne vlasti prenese svoje ovlasti kako bi se razvitak, kojeg je on začeo u uvjetima rata, mogao nastaviti u uvjetima mira.

3. Scile i Haribde o čije se hridi i virove spotiče nezavisna i suverena BiH

Odluke ZAVNOBiH-a – sva tri njegova zasjedanja – bile su temelj neposredne poslijeratne ustavne konstitucije jugoslavenske Federacije i položaja BiH unutar nje kao državnopravnog subjekta. Slijedom iste logike, u ZAVNOBiH-u (i AVNOJ-u dakako) su pretpostavke i elementi i ustavne konstitu-

⁷Navedimo samo neke: Odluka o uspostavljanju Zemaljske komisije pri Predsjedništvu ZAVNOBiH-a za ispitivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, Odluka o stvaranju Vjerske komisije pri Predsjedništvu ZAVNOBiH-a.

cije BiH u Ustavu SFRJ iz 1974. godine, a potom i, što ima posebnu težinu, odluke Badinterove komisije⁸ o BiH kao suverenoj državi. I stoga je opravdan razlog da se na njih, na odluke Badinterove komisije, detaljnije i ukaže.

U pismu Badinterovoj komisiji lord Carington⁹, predsjednik Konferencije za mir u Jugoslaviji, navodi kako se Konferencija suočila s velikim pravnim pitanjem budući da „Srbija vjeruje da su republike, koje su proglasile ili će proglasiti svoju neovisnost i suverenitet napustile ili će uskoro napustiti SFRJ, koja će unatoč tome i dalje postojati“ dok druge republike smatraju da se nije dogodila nikakva secesija već da se SFRJ raspala i da bi sve republike, koje su iz SFRJ nastale kao nove države, „trebale biti ravnopravne sljednice SFRJ bez prava bilo koje od njih“ da to pravo pripisuju isključivo sebi. Pitanje Caringtona je, pojednostavljeno, glasilo „postoji li više Jugoslavija“, a odgovor Komisije od 10. prosinca je dao za pravo republikama koje su svoju budućnost odlučile graditi kao nezavisne države – i glasilo je, pojednostavljeno, „ne, SFRJ je u procesu raspada“ (Mišljenje br. 1, od 10. prosinca 1991, *Deset mišljenja Badinterove komisije, Dokumenti*, www.peščanik.net).

Negativan odgovor od Badinterove komisije Srbiji je stigao i u vezi s pitanjem „Uživa li srpsko stanovništvo iz Hrvatske i BiH kao konstitutivni narod Jugoslavije pravo na samoopredjeljenje“ od 20. studenog 1991. godine. Srpsko stanovništvo u njima, precizirano je, ima „pravo da uživa sva prava priznata manjinama i etničkim grupama“ – i te mu republike „moraju osigurati sva prava čovjeka i osnovne slobode...uključujući i pravo na nacionalno opredjeljenje“ – ali se i dodaje kako „pravo na samoopredjeljenje ne može dovesti do izmjena granica koje postoje u trenutnu nezavisnosti“ osim ako o tome ne postoji dogovor konkretnih država (Mišljenje br. 2, 11. siječnja 1992. godine)

Nepovoljan odgovor Badinterove komisije je Srbija dobila i u vezi pitanjem „može li se unutarnja linija razgraničenja između Hrvatske i Srbije s jedne strane i Srbije i BiH s druge strane smatrati granicom“. U odgovoru Badinterove komisije se, naime, precizira obveza poštivanja granica između bivših republika kao granica koje „poprimaju karakter granica zaštićenih

⁸ U pitanju je komisija, koju je Vijeće ministara Evropske ekonomske zajednice, povodom Konferencije o SFRJ u Hagu, formiralo u kolovozu 1991. godine, čija arbitraža je imala snagu međunarodne presude. Naziv je dobila po njezinu predsjedniku Robertu Badinteru, tadašnjem predsjedniku Ustavnog suda Francuske, a članovi komisije su bili svi predsjednici ustavnih sudova država osnivača Evropske unije – Roman Herzog iz Njemačke, Aldo Corasaniti iz Italije, Francisco Tomas y Valinete iz Španjolske te, na koncu, Irene Petry iz Belgije. Rezultat rada Badinterove komisije je opsežan dokument, sastavljen od deset mišljenja koja se tiču SFRJ i njezine budućnosti.

⁹ Lord Carington je, inače, bio predsjednik Konferencije o SFRJ 1991. godine.

međunarodnim pravom“, te da je njih moguće „promijeniti samo slobodnim i uzajamnim dogovorom“ (Mišljenje br. 3, 11. siječnja 1992, Isto).

Na koncu, na pismo ministra vanjskih poslova BiH od 20. prosinca 1991. godine, kojim se traži da ovu državu priznaju zemlje Evropske zajednice, Badinterova komisija je, a temeljem svega što se u BiH do tada događalo, smatrala da bi to bilo moguće jedino ukoliko bi volja o BiH kao nezavisnoj državi bila iskazana „putem referenduma na koji bi bili pozvani da sudjeluju svi građani SR BiH bez razlike i pod međunarodnom kontrolom“ (Mišljenje br. 4, 11. siječnja 1992. godine, Isto).

Mišljenje Badinterove komisije je, dakako, bilo i povod za odluku Skupštine SR BiH o raspisivanju referenduma za utvrđivanje statusa BiH¹⁰, i za referendumsko pitanje „Jeste li za suverenu i nezavisnu BiH ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?“ (Odluka o raspisivanju republičkog referenduma za utvrđivanja statusa Bosne i Hercegovine, *Odluka o referendumu 1992.*, www.pfsa.unsa.ba), te za referendum¹¹ na kojemu se 99,7% građana koji su na referendum izašli ili 63.7% svih građana s pravom glasa izjasnilo za BiH kao nezavisnu i suverenu državu. (Referendum o nezavisnosti BiH, www.bs.m.wikipedia.org).

Nažalost, sve to je, i posebice nakon njezina međunarodnog priznanja¹², bio razlog da je BiH bila izložena velikosrpskom nasrtaju kakav je malo tko mogao i pretpostaviti. Rat 1992–1995. godine, još konkretnije, koji je za rezultat imao čak i genocid, odnio je preko 100.000 ljudskih života i bio uzrokom preko polovice izbjeglog i prognanoga stanovništva – a za sobom je, uz sve to, ostavio i uništenu ekonomiju, razorenu zemlju, istinsku materijalnu pustoš. No, put BiH kao suverene i nezavisne države nije uspio zaustaviti.

Ali, zato su sve poslijeratne godine pratili pokušaji ostvarivanja ratnih ciljeva u drugačijim, mirnodopskim uvjetima. A oni nisu dolazili samo iznutra, od snaga koje su na destrukciji BiH snažno angažirane bile i tijekom cijelog rata, nego i izvana, od bosanskohercegovačkih susjeda kojima je podjela BiH također bila jedan od ratnih prioriteta.

Te snage, nažalost, ni do danas od svojih ratnih ciljeva nisu odustale – i kamen o vratu su bržem oporavku i integriranju zemlje, ali i njezinu napredovanju prema društvu evropskih naroda. Ako bi se, pak, htjelo tragati za

¹⁰ Zajednička sjednica vijeća Skupštine SRBiH je održana 24.-25. siječnja 1992. godine

¹¹ Referendum za nezavisnost BiH je održan 29. veljače–1. ožujka 1992. godine.

¹² Prvo priznanje BiH kao nezavisne države je stiglo od Bugarske već 31. siječnja 1992. godine, potom od Turske 6. veljače 1992. godine, a nakon objavljenih rezultata referenduma BiH su priznale Španjolska 12. ožujka 1992, Libija 17. ožujka 1992, Iran 31. ožujka i Njemačka 6. travnja 1992. godine – nakon čega su uslijedila masovna priznanja novonastale države.

odgovorom na pitanje „zašto?“, zaobići se ni na koji način ne bi moglo barem dvije skupine razloga.

Dio tih razloga se, dakako, nalazi u ishodu bosanskohercegovačke ratne kataklizme. Ona je, koristi li se konvencionalni vokabular, okončana bez stvarnog pobjednika. A ta situacija je išla na ruku svim akterima ratnih događanja – i onima iz BiH i onima iz njezina susjedstva – u promicanju, kako vlastite istine o ratnim događanjima, tako i tumačenju stvarnih ishoda rata. Rezultat toga je uvjeravanje i domaće i međunarodne javnosti kako su pobjednici bukvalno svi koji su u ratnom sukobu sudjelovali. I sve ih se, i to tijekom svih prethodnih godina, diže na pijedestal nacionalnih svetinja.

Istina je, međutim, da se odgovornosti zbog nedovršenosti ratnog sukoba, time i svega što je vrijeme nakon njega proizvelo, osloboditi ne mogu ni svjetski centri moći. Jer, oni su diktirali Daytonski mirovni sporazum i mogli su ga oblikovati bukvalno prema vlastitim željama. A koji je njegov krajnji ishod?

Apstrahira li se da je Dejtonskim mirovnim sporazumom zaustavljen rat i međusobno ubijanje – iako, naravno, ni to ne treba ignorirati – ostaje činjenica da su za postratno „hlađenje“ i izgradnju drugačije BiH u Daytonu kao partneri priznati oni koji su za ratne strahote i odgovorni. Nacionalisti i promotori velikodržavnih projekata svih vrsta.¹³ A za njih je to značilo neku vrstu svjetskog zelenog svijetla da s vlastitim ratnim projektima i ciljevima mogu nastaviti i u uvjetima mira.

I baš to se u 25 poslijeratnih godina u najznačajnijoj mjeri i događalo. A dobrim dijelom se, uđe li se u bit onoga čemu se svjedočiti može sve ove godine, događa i danas. Kako drugačije, uostalom, okarakterizirati svakodnevno dovođenje u pitanje BiH kao države? Ili, kako drugačije shvatiti neprestano uvjeravanje svijeta da je BiH proizvod silovanja svjetskih centara moći – i da zakoni prirode nalažu da se od toga odustane i BiH prepusti disoluciji kao jedino mogućem i za sve, koje u njoj žive, najsvrsishodnijem ishodu?

Može li se toj vrsti nasrtaja Bosna i Hercegovina oduprijeti? Emotivno sam, dakako, optimista. Iz perspektive racionalnog, međutim, pred njom su još uvijek velika iskušenja – mnoge Scile i Haribde, njihove hridi i virovi s kojima će se morati hvatati u koštac. A to nije ni jednostavno ni posao za jedan dan. Naprotiv. Jer, protiv nje su silnice različitih boja i predznaka. A ruku na srce, ne može se više računati ni s entuzijazmom koji je obilježio prvu

¹³ To, ako bi htjeli biti ironični, neodoljivo asocira na hipotetsku situaciju da su nakon kapitulacije Hitlerove Njemačke za partnere u stabilizaciji i izgradnji drugačije njemačke države i društva priznati nacionalsocijalisti.

polovicu četrdesetih godina XX. stoljeća – ni što se njegova predznaka, ni što se njegova intenziteta tiče.

4. Umjesto zaključka

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine je izraz želje bosanskohercegovačkih ljudi i naroda da žive u slobodi, kao svoji na svome, u zajednici u kojoj odluke o njihovu životu neće donositi drugi nego oni sami. I baš zato je mogao biti poticatelj i svenarodnog zbijanja pod istom zastavom i svenarodnog entuzijazma, kako u viorima NOR-a tako i nakon njega.

Istina, trećim zasjedanjem je ZAVNOBiH okončao svoj životni put prenoseći svoje ingerencije na mirnodopske institucije vlasti. Međutim, duh entuzijazma, kojeg je proizveo, nije splašnjavao ni u tim institucijama, barem prvih dvadesetak poslijeratnih godina. U prilog tome, uostalom, svjedoče i statistike – ostvarene stope gospodarskog rasta, po kojima je Jugoslavija, a s njom i BiH dakako, bila na samom svjetskom vrhu, potom ostvarene stope broja zaposlenih, trendovi u kretanju brutodruštvenog proizvoda, dometi u oblasti školstva i zdravstva, mnogi drugi pokazatelji.

Je li čovjek bosanski i hercegovački zaboravio vrijednosti na krilima kojih je obnavljana u ratu devastirana zemlja četrdesetih i pedesetih godina prošlog stoljeća, iz kojih su se napajale omladinske radne akcije, koje su umjesto mržnje isijavale ljubav? Na razini emotivnog u to nisam spreman vjerovati. U stvarnosti je, međutim, moguće markirati detalje koji najozbiljnije upozoravaju – i to ne samo danas nego sve godine bosanskohercegovačke društvene i političke tranzicije.

Je li, na koncu, takve detalje i trendove moguće ukočiti, u budućnosti onemogućiti a zavnbihovske vrijednosti nanovo u životnu stvarnost vratiti? Naravno. Ali, to nije proces koji se događa neovisno o ljudskoj volji. Bez nje, i to kao rezultata kolektivne narodne volje, neće i ne može ići.

Ima li BiH pretpostavke za takav zaokret? S političkim filozofijama, koje je poput zaraznog virusa napadaju zadnjih 30 godina, nema. Za vjerovati je, međutim, da u sebi posjeduje potencijalnu energiju koju samo treba pokrenuti. I da, dakako, ima one koji posjeduju političku šifru za takvo pokretanje.

Literatura:

1. Babić, A., *Mjesto i uloga ZAVNOBiH u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine*, <http://iis.unsa.ba/wp-content/uploads/2019/09/4-Prilozi-AntoBabi%C4%87.pdf>

2. Babić, N., i Otašević, D. (1970), *ZAVNOBiH i izgradnja bosanskohercegovačke državnosti*, Muzej revolucije BiH: Sarajevo.
3. Broz, S. (2005), *Dobri ljudi u vremenu zla*, Sarajevo: Grafičar promet
4. *Deset mišljenja Badinterove komisije, Dokumenti*, Peščanik.net, objavljeno 18. 11. 2008, pristupljeno 13. 9. 2020.
5. *Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a*, www.znaci.net
6. Kukić, S. (2020), *Zavnbihovske pouke za BiH kao zajednički dom*, Zbornik radova *Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i njihov značaj za razvoj državnosti BiH*, Sarajevo: SABNOR BiH.
7. *Odluka o referendumu 1992.*, www.pfsa.unsa.ba
8. *Odluke drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i njihov značaj za razvoj državnosti BiH* (2020), zbornik radova, Sarajevo: SABNOR BiH
9. *Preporuke Badinterove komisije: Kako je BiH ispunila sve uvjete EZ i završila u ratu*, www.klix.ba, objavljeno 2. 3. 2020, pristupljeno 13. 9. 2020.
10. *Referendum o nezavisnosti BiH*, www.bs.m.wikipedia.org

INSTEAD OF A CONCLUSION

ZAVNOBiH is an expression of the desire of the people of Bosnia and Herzegovina to live in freedom, as their own, in a community in which decisions about their lives will not be made by other but by themselves only. And that is exactly why ZAVNOBiH could have been the instigator of both the nationwide gathering under the same flag and the nationwide enthusiasm, both in the whirlwinds of the National Liberation War and after it.

Actually, with the third session, ZAVNOBiH ended its life by transferring its competencies to peacetime government institutions. However, the spirit of enthusiasm it produced did not diminish in these institutions either, at least for the first twenty or so post-war years. In support of this, after all, there are the statistics - the achieved rates of economic growth, according to which Yugoslavia, and with it Bosnia and Herzegovina, of course, was at the very top of the world, then the achieved rates of employment, trends in gross domestic product, achievements in education and health and many other indicators.

Have the people of Bosnia and Herzegovina forgotten the values on the wings of which the war-torn country of the 1940s and 1950s was rebuilt, from which youth work actions were fed, which radiated love instead of hatred? On an emotional level, I'm not ready to believe that. In reality, however, it is possible to mark the details that most seriously warn - not only today but all the years of Bosnia and Herzegovina's social and political transition.

Is it, in the end, possible to stiffen such details and trends, to disable them in the future, and to return ZAVNOBiH values back to the reality of life? Of course. But it is not a process that happens independently of the human will-power. Without it, and as a result of the collective will of the people, it will not and cannot go.

Does Bosnia and Herzegovina have preconditions for such a turn? With political philosophies, which have been attacking Bosnia and Herzegovina like a contagious virus for the last 30 years, there is none. It is to be believed, however, that Bosnia and Herzegovina possesses a potential energy that only needs to be triggered. And yes, of course, there are those who possess the political code for such actuation.